

Ненад Стошић

От Девети до Десети

(приредио Димитър Иванов), Фондация „Арете“, УИ „Св Климен Охридски“, „Захарий Стоянов“, София 2004, стр. 831.

После изузетно успешне књиге „Бугарска 20. век – алманах“, објављене у Софији 1999. године, јавност у тој суседној земљи је од прошле године богатија за још једну књигу, која је по својој структури слична претходној. Реч је, такође, о колективном послу, пројекту заиста великог броја аутора, симболичног наслова: „Од Деветог до Десетог“. Девети и Десети су хронолошке границе периода којим се књига бави. Наиме, 9. септембра 1944. године извршен је преврат у Софији, после кога је власт у Бугарској преузео Отаџбински фронт под вођством комуниста, а 10. новембра 1989. године, дан после пада Берлинског зида, партијски руководиоци натерали су Тодора Живкова да поднесе оставку. Књига, дакле, обухвата доба социјалистичког развоја Бугарске.

„Од Девети до Десети“ специфична је књига, јер је нису писали професионални историчари. Она је дело чак 61 аутора, од којих је само један приређивач и аутор неких поглавља и тема, Димитър Иванов, историчар, а стручни консултанци су доктори историјских наука Георги Марков и Александър Фол. Аутори те књиге већином су значајни јавни радници у времену социјализма у Бугарској, који у својству водећих стручњака, на известан начин „подносе извештај о постигнутом у оним државним ресорима или посебним секторима којима су они руководили“. Аутори су правници, политиколози, дипломате, високи официри, економисти, инжењери разних профила, филолози, психолози, философи, министри и заменици министара, народни посланици, привредници, директори разних предузећа, службеници у државном апарату итд, и сви су већи део свог радног века провели у периоду од Деветог до Десетог.

Такво дело до сада није објављивано. Намера аутора је да представе чињенице онаквима каквим се оне јављају у статистичким приручницима и информаторима из раздобља 1944–1989. и у свести и сећању летописаца учесника догађаја, али без бремена идеологије и писања за пропагандне сврхе, без носталгије за „добрим старим временима“ и без предрасуда према „новом времену“. Колико су у томе успели, остаје читаоцима да оцене.

На почетку књиге налази се кратак предговор, у коме се консултанци обраћају читаоцима и представљају своје виђење књиге. Читаво дело подељено је на 12 поглавља, од којих свако обухвата по неколико потпоглавља или тема.

Прво поглавље, које носи наслов *Царство*, у ствари је увод који је написао приређивач Димитър Иванов. У четири теме насловљене : 1. *Држава* 2. *Привреда* 3. *Култура* 4. *Ратови* – приказани су главни историјски догађаји, личности и процеси у Бугарској од 1878. до 1944. године. Приметна је негативна оцена читавог тог доба, истицање тзв. националних катастрофа услед изгубљених ратова, неспособности политичара и изразито негативна оцена личности кнеза и цара Фердинанда Саксобурготског.

Република је наслов другог поглавља, а четири теме у њему обрадио је 14 аутора. Прва тема *Совјетизација* бави се временом од првих неколико година после 9. септембра 1944. године, променом државног и друштвеног система и успостављањем совјетског модела у Бугарској. Говори се о формирању Народног суда, колективизацији, претварању Отаџбинског фронта од коалиције странака у оруђе партије бугарских комуниста, проглашењу Републике. Законодавством и правосудним системом баве се четири аутора, бивши и садашњи државни тужиоци и декан Правног факултета у Софији, у оквиру друге теме, са насловом *Закон*. Делатност Министарства унутрашњих послова, јавне и државне безбедности приказана је у теми *Безбедност*, а развој оружаних снага Бугарске у потпоглављу *Армија*. Аутори су високи официри војске и полиције, обавештајци у државној и војној служби безбедности, министар унутрашњих послова, један заменик министра, чак и заменик председника Бугарске (1990–1991) Атанас Семерхивев.

Треће поглавље носи наслов *Власт / Управа* и у њему се опет у четири потпоглавља : 1. *Постигнућа* 2. *Планирање* 3. *Финансирање* 4. *Региони* – приказује шта је урађено у области економије и привреде, државним планирањем, петогодишњим плановима, финансирањем и кредитирањем, а приказан је и развој административног уређења Бугарске 1944–1989. Све то уз велики број статистичких података и упоређивањем са стањем пре Другог светског рата. Аутори, професори економије, руководиоци у предузећима, и садашњи министар државне администрације, изводе закључак да је Бугарска тада остварила висок степен друштвеног, економског, привредног и културног развоја. Истакнута је чињеница да у раздобљу 1944–1989. скоро да и нема појаве незапослености у Бугарској(!), да без проучавања „богатог историјског експеримента“, тј. планског управљања привредом, експеримента који је широко примењиван у Бугарској 1944–1989. неће бити могуће успешно решавати садашње и будуће проблеме бугарског друштвеног напретка. Сви успеси и неуспеси у области економије у доба социјализма у Бугарској везују се за две личности, дугогодишње министре финансија Димитра Попова и Белчу Белчева.

Развој *Индустрије* у Бугарској 1944–1989. приказан је у четвртном поглављу. Прва тема, са називом *Камен*, бави се почецима грађевинарства после Другог светског рата. Приказан је „камен темељац“, како је све почело и одакле је

све почело, од омладинских радних бригада и времена када се зидало само снагом мишића са паролот: „Кад ако не сад! Ко ако не ја!“, па до седамдесетих и осамдесетих година и изградње огромних хидроцентрали. У оквиру осталих пет тема аутори су дали обиље статистичких података о развоју енергетике, машинске индустрије, индустрије наоружања, о експлоатацији нафте и развоју саобраћаја и саобраћајне инфраструктуре у Бугарској.

Сектор *Пољопривреде* обрађен је у петом поглављу у пет тема: 1. Земља 2. Задруга 3. Наука 4. Храна и, наравно, у Бугарској незаобилазни, 5. Дуван. Без сумње најуспешнија грана привреде у доба социјалистичког развоја Бугарске и то истичу и сами аутори наводећи неке податке. Рецимо да је у времену од Деветог до Десетог, Бугарска достигла 29. место у свету по животном стандарду и социјалној обезбеђености становника, између осталог, захваљујући плодовима са својих обрадивих површина. Вероватно и захваљујући напретку аграрних наука и примени савремених агро-техничких мера, Бугарска се крајем посматраног раздобља могла похвалити да по становнику производи 141 кг хлеба, 193 л млека, 9,1 кг сира, 2,9 кг качкаваља, 34 кг шећера, 117 кг поврћа, 84, 8 кг воћа, 14,2 кг кромпира, 5,9 л вина, 66,7 л пива, 72 л безалкохолних напитака итд. „Булгартабак“ је крајем осамдесетих година остварио трговинску сарадњу са око 130 фирми у 36 земаља, а занимљива је и опаска да се у свакој цигарети на свету налази изванредан проценат бугарског дувана! Наравно да је било и грешака у области пољопривреде. Највећа је везана баш за задругу и за њено стављање под контролу државе, укидање чланства на добровољној бази, што је смањило њену продуктивност и угушило иницијативу. С друге стране, укидање задруга после 1989. сматра се озбиљном грешком нове Бугарске, јер њихово искуство може бити вишеструко корисно за развој Бугарске као демократске и социјалне државе, а наводи се чињеница да у око 80 земаља, укључујући САД, Јапан, Кину, Европу, постоје задруге које броје око петсто милиона људи.

Економске теме и проблеми „грећег сектора“ привреде описани су у шестом поглављу са називом *Тржиште*. Пет аутора, који су одиграли значајну улогу у тој области, у 4 подналова 1. Роба 2. Потрошња 3. Трговина 5. Туризам – разматрају резултате постигнуте у: подизању нивоа производње роба и услуга, у подизању куповне моћи становништва и расту животног стандарда, подизању нивоа потрошње добара, повећању обима унутрашње и спољне трговине, а и резултате које је постигла компанија „Балкантурист“ у развоју бугарског туризма. Приватна својина је ликвидирана током 1947. национализацијом индустрије и банака, тако да је до почетка педесетих година учествовала са 0,1 % насупрот 34,8% друштвене и 65,1% државне својине у Бугарској. Купони за индустријске производе су укинати 1951, а за прехранбену робу током 1952. године. Проблеми у бугарској економији крајем седамдесетих година

иницирали су три решења Министарског савета 1982, 1984, и 1985. године са називом „Привремени услови за изградњу малих и средњих предузећа у Бугарској“, која чине нормативну основу бугарске „мале привреде“ јединствене у социјалистичким земљама. Од 1980. до 1989, уз садејство новоосноване бугарске индустријско-привредне асоцијације (БИСА), основано је 514 МСП-а, отворено 70.000 нових радних места, а инвестиције су исплаћене за две године. Од тога, 200 предузећа је отворено у пограничним и неразвијеним подручјима Јамболском, Крхалијском, Смољанском и Благоевградском. Ако узмемо 1939. као полазну тачку, онда се национални доходак Бугарске 1970. увећао 10 пута, а до 1980. чак 20 пута! На основу те статистике и још неких, избачена је и популарна парола: „Изградили смо две Бугарске“ у раздобљу од Деветог до Десетог. Крајем осамдесетих година потрошња прехранбених и непрехрамбених производа у Бугарској достигла је ниво средње развијених европских земаља. Аутори критикују нову владајућу економску политику, која мала и средња предузећа представља као некакво ново, непознато и чудотворно средство развоја економије.

У седмом поглављу *Стање духа* приказује се развој система образовања, затим се анализира верска политика бугарске државе у социјалистичком добу, развој науке и научних институција, културе и уметности и наслов *Пропаганда* приказује развој штампе, радија и телевизије. Копирање совјетског модела и потпуно његово подражавање када је бугарска штампа у питању, показује познати виц из тог времена: „Зашто 'Правда' кошта две стотинке, а 'Работническо дело' (лист бугарске владе) – три стотинке? – Због превода!“

Осмо поглавље носи наслов *Социјално старање*. У три потпоглавља дато је обиље статистичких података који показују резултате постигнуте у области *1. Социјалне политике 2. Здравства 3. Спорта*.

Успеси и неуспеси бугарске дипломатије у том времену приказани су у деветом поглављу, које носи наслов *Свет*. Аутори су амбасадори, бивши министри и заменици министара спољних послова, дипломате од каријере. У првом делу, са називом *Интеграција*, приказани су односи Бугарске и балканских земаља, а у другом делу, место Бугарске у противречним међународним односима током хладног рата. Аутори издвајају три раздобља у спољној политици Бугарске после Другог светског рата. Прво је од 9. IX 1944. до 1948, када је Бугарска под управом Савезничке надзорне комисије. Друго траје две деценије, од краја четрдесетих до краја шездесетих година, када се Бугарска развија у условима Хладног рата, и треће обухвата две деценије седамдесетих и осамдесетих година, када долази до лаганог „разведравања“ у међународним односима. Бугарска је ушла у историју дипломатских односа, јер је од 7. септембра 1944. истовремено била у рату са САД, СССР, Великом Британијом и Немачком! Најтеже тренутке у својој дипломатској историји Бугарска је доживела

у време оптужби за умешаност у атентат на папу Јована Павла II и пред сам крај тога доба, у лето 1989, у време тзв. Велике екскурзије, када се око 200.000 Турака иселило из Бугарске.

Десето поглавље је закључак. Будући да је читава књига, како смо раније истакли, својеврстан извештај, то поглавље носи наслов **Биланс**. У првом потпоглављу *Одговорност*, приређивач Димитър Иванов пише о крају реалног социјализма, новим односима у Европи и Свету и приказује историјат бугарске социјалистичке партије од Димитра Благоева, преко Георги Димитрова до Тодора Живкова. Даје и своју оцену доба социјализма у Бугарској: „Немогуће је све што је урађено сада избрисати и прогласити протекло време за време узалуд потрошено, пред којим не стоји никаква будућност. У историји нема празног хода. Свака епоха је оптерећена новом, двадесет и први век је сачињен од двадесетог.“ Други део, са називом *Смернице/Правац (Посоката)*, дело је Бенжамена Варона (1924), учесника у антифашистичком покрету отпора, иако малолетног, осуђеника на 15 година затвора, дисидента из времена Т. Живкова, професора економије и социјалисте. Он говори о проблемима савременог света. Вели да капитализам више није противник социјализма радничке класе, већ целокупног друштва, човечанства уопште. Глобализација, јаз између богатих и сиромашних, осионост богатих држава света и мултинационалних компанија, повлачење социјал-демократских партија у свету и њихово заклањање иза тржишних принципа, изнедрили су нове носиоце отпора дивљем капитализму. То су, вели Варон, невладине организације и разне антиглобалистичке групе и покрети из земаља у развоју, које у овом веку имају задатак да спроведу „социјалну реформу капитализма“.

Једанаесто поглавље пружа основне податке о ауторима књиге, а дванаесто су Прилози: пажљиво изабране статистичке табеле, списак одабране литературе, и илустрације и фотографије које приказују време описано у књизи, са занимљивим пропратним коментарима.

Књига ће бити корисна историчарима истраживачима за које се временска дистанца у односу на то доба све више повећава, а архивска грађа не може у целости да пренесе атмосферу у којој се „прави“ историја с њеним видљивим и скривеним механизмима. „Постојање различитих углова посматрања неопходан је услов да се сви ми, мање или више оптерећени прошлошћу, приближимо до оног недостижног сна сваког доброг историчара – до саме Истине.“